

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

30 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2018

Η σημερινή εορτή των γραμμάτων και της παιδείας συνδέεται εκκλησιολογικά με τις μορφές του Μεγάλου Βασιλείου, του Ιωάννου του Χρυσοστόμου και του Γρηγορίου του Θεολόγου, για να καταδείξει την όψη της πραγματικής παιδείας μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές πραγματικότητες, για να επισημάνει τον τρόπο σκέψης στα πλαίσια του αποκαλυπτόμενου Λόγου, για να προτυποποιήσει όχι θεσμούς και σχήματα περασμένων αιώνων, αλλά τον τρόπο σύνδεσης της αποκαλυπτόμενης αλήθειας με την κάθε συγκεκριμένη εποχή.

Η πολύπλευρη προσωπικότητα και δράση των τριών Πατέρων συνδέεται χωροχρονικά με την μεσογειακή περιοχή του τετάρτου αιώνα μ.Χ. Στον τέταρτο αιώνα υπάρχει έντονη η θέση που εκφράζεται επιγραμματικά με τη φράση: «Τὶ κοινὸν μεταξύ Ἀθηνῶν καὶ Ἱεροσολύμων, μεταξύ Πνυκὸς καὶ Γολγοθᾶ», που διαχωρίζει ριζικά την ανθρώπινη φιλοσοφία από τη θεία σοφία, τη φυσική από την υπερφυσική αποκάλυψη, τον Ελληνισμό από τον Χριστιανισμό. Υπάρχει ακόμα και η διαμετρικά αντίθετη άποψη της ανεπιφύλακτης χρησιμοποίησης της ελληνικής φιλοσοφίας από μερίδα χριστιανών λογίων που καταλήγει στον εξελληνισμό του Χριστιανισμού και την αίρεση (Γνωστικοί, Αρειανιστές, Απολλιναριστές).

Οι Πατέρες διαφοροποιούνται και από τις δύο αυτές θέσεις. Ακολουθούν τη χρυσή οδό. Αφομοίωσαν τον αρχαίο πολιτισμό, χρησιμοποίησαν τη φιλοσοφία, εναρμόνισαν τον Ελληνικό λόγο με τη Χριστιανική πίστη και δημιούργησαν μία νέα σύνθεση. Προτείνουν τη διαλεκτική σχέση και την εκλεκτική χρησιμοποίηση όλων των ωφελίμων στοιχείων της ελληνικής παιδείας και γενικότερα του ελληνικού πολιτισμού για τη σωστή ερμηνεία και διατύπωση του χριστιανικού μηνύματος. Προτείνουν το πρότυπο του «σοφοῦ καὶ ἁγίου» σε αντικατάσταση του «καλοῦ κ' ἁγαθοῦ». Τις θέσεις αυτές ο Μέγας Βασίλειος εκφράζει στην ομιλία του «πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων». Αποκαλεί επίσης την Ιλιάδα και την Οδύσεια «ἀρετῆς ἔπαινον».

Και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, ο φιλολογικότερος των ελλήνων Πατέρων, στον επιτάφιο προς τον συμμαθητή του στη ρητορική σχολή των Αθηνών και επιστήθιο φίλο του Μέγα Βασίλειο τονίζει: «Ἐχω τὴ γνώμη πὼς ἔχει γίνεῖ παραδεκτὸ ἀπὸ ὅλους τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἡ παιδεία κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἀνάμεσα στα ἀνθρώπινα ἀγαθὰ καὶ ὄχι μόνον ἡ Χριστιανικὴ παιδεία ... ἀλλὰ καὶ ἡ κλασσικὴ τὴν ὁποία πολλοὶ Χριστιανοὶ «κακῶς εἰδότες» ἀπορρίπτουν λέγοντας πὼς εἶναι επικίνδυνη καὶ βλαβερὴ καὶ πὼς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ Θεό. Καὶ καταλήγει «Δεν πρέπει να καταδικάζουμε τὴν κλασσικὴ παιδεία ἐπειδὴ ἀρέσει αὐτὸ σε μερικοὺς, ἀλλὰ οφείλουμε να θεωροῦμε ἀνόητους καὶ ἀγράμματους ὅσους σκέπτονται με τὸν τρόπο αὐτό». Ο Γρηγόριος ἐπίσης χαρακτηρίζει τὴ Στωικὴ φιλοσοφία «σεμνή» καὶ τὰ ἔπη τοῦ Ομήρου «θαυμάσια».

Αλλά και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος χρησιμοποιεί για τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀποκαλυπτόμενης ἀλήθειας, ὄχι μόνον ρητορικά σχήματα τῆς κλασσικῆς ρητορικῆς καὶ διαλεκτικῆς, σε γλώσσα ἀττικίζουσα, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὲς ἰδέες καὶ γνώμες ἀρχαίων ελλήνων ὅπως τοῦ Ομήρου, τοῦ Σοφοκλή, τοῦ Εὐριπίδη, τοῦ Ἀριστοφάνη, τοῦ Ἰσοκράτη, τοῦ Δημοσθένη, τοῦ Θουκυδίδη, τοῦ Ζήνωνα, τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Σωκράτη, τοῦ Πυθαγόρα κ.α.. Ο διάλογος λοιπὸν χωρὶς φανατισμὸ καὶ

μισαλλοδοξία με όλα τα σύγχρονα ρεύματα της πολυπολιτισμικής εποχής μας είναι ένα από τα μηνύματα της σημερινής εορτής.

Εκεί όμως που εμφανίζονται και οι τρεις απόλυτοι και κατηγορηματικοί είναι στα ακραιφνώς θεολογικά θέματα. Κατά τον Πλάτωνα ο κόσμος των ιδεών είναι ο πραγματικός κόσμος. Οι ιδέες είναι ουσίες αυθυπόστατες και υπεραισθητές απρόσιτες στις δικές μας αισθήσεις, θεατές δια του νου. Η λύτρωση του ανθρώπου προκύπτει όταν η ψυχή ελευθερωθεί από το σώμα που είναι το δεσμοτήριό του. Ο Αριστοτέλης δέχεται και αυτός τον κόσμο των ιδεών.

Η Ορθόδοξη Θεολογία δεν αρνείται την επίδραση του Ελληνισμού στο Χριστιανισμό, αντιθέτως θεωρεί την αλληλοδιείσδυση χρήσιμη, αναγκαία και αναπόφευκτη, αποκρούει όμως κάθε αλλοίωση της ουσίας του Χριστιανισμού, καθότι η Ορθόδοξη Θεολογία διαφέρει ριζικά από τη φιλοσοφία α) στο περιεχόμενο β) στη μεθοδολογία. Ο Θεός, σύμφωνα με τους αγίους Πατέρες, δεν είναι η ιδέα του αγαθού αλλά προσωπικός Θεός. Η ψυχή δεν προϋπήρχε αλλά δημιουργήθηκε από το Θεό μαζί με το σώμα. Το σώμα δεν είναι το δεσμοτήριο της ψυχής. Ο κόσμος δημιουργήθηκε εκ του μηδενός, εκ μη υπαρχούσης ύλης και διευθύνεται από την άκτιστη πρόνοια του Θεού και την άκτιστη κυβερνητική ενέργεια του Θεού. Ο Θεός δεν είναι το ακίνητον κινούν, έστω το πρώτο σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αλλά συγχρόνως κινείται προς τον άνθρωπο. Κινεί και κινείται. Είναι έρωσ και εραστόν. Η ορθόδοξη θεολογία δεν ταυτίζεται με την Μεταφυσική και απέρριψε όλες τις θεωρίες των φιλοσόφων ως κακόδοξες. Οι Άγιοι Πατέρες απέρριψαν και τη μεθοδολογία των φιλοσόφων διότι οδηγεί σε λάθος συμπεράσματα. Οι Φιλόσοφοι φιλοσοφούσαν με το στοχασμό και έχοντας ως κέντρο τη λογική, ενώ οι Άγιοι Πατέρες είχαν κέντρο τον νου. Καθάρισαν πρώτα την καρδιά από τα πάθη και έτσι φωτίστηκε ο νους τους και έφθασαν στη θεωρία του Θεού, που είναι η θέα του Θεού μέσα στο άκτιστο Φως. Όλοι οι δια μέσου των αιώνων αιρετικοί χρησιμοποιούσαν την φιλοσοφία ενώ οι Άγιοι βίωναν τον ησυχασμό. Ο άνθρωπος θεραπεύει το γνωστικό του κέντρο που είναι ο νους και η καρδιά και αποκτά τη γνώση του Θεού. Βιώνει το Θεό ως έρωτα και ως εραστόν που κινεί και κινείται.

Οι τρεις Ιεράρχες είναι οι φορείς της ελληνο-ορθόδοξου παραδόσεως και οι απλανείς οδηγοί μας προς τη θέωση. Μελέτησαν και σπούδασαν την αρχαία παιδεία, αλλά δεν υπήρξαν φιλόσοφοι. Ήσαν θεολόγοι που δέχθηκαν τη θεία Χάρη και εβίωσαν την Πεντηκοστή. Γιαυτό και αποκαλούνται: «κιθάροι τοῦ Πνεύματος, τῆς Τριάδος οἱ πρόμαχοι, εὐσεβείας οἱ πρόβολοι, ἀληθείας αἱ σάλπιγγες, τοῦ Ἀρείου καθαιρέται, οἱ μετὰ τοὺς 12 τρεῖς Ἀπόστολοι».

Ο μέγας Βασίλειος δεν υπήρξε ένας στοχαστής φιλόσοφος αλλά πραγματικός θεολόγος. Ο ίδιος είχε εμπειρία του Θεού. Στον Ευστάθιο Σεβαστείας γράφει ότι αφού δαπάνησε όλη τη μέχρι τότε ζωή του για τη σοφία του κόσμου τούτου, προσβλέπει τώρα μόνο στη σοφία του Θεού, την οποία θεωρεί ασύγκριτα ανώτερη. Προς τούτο στρέφει όλο του το είναι προς το Θεό, καταφεύγοντας στον Πόντο και εφαρμόζοντας την ησυχαστική μέθοδο. Η ησυχία είναι η αρχή της καθάρσεως της ψυχής. Ο νους πρέπει να αποσπασθεί από τις φροντίδες και να έρθει στην καρδιά. Στο σκοπό αυτό αποβλέπει η ησυχία με όλη την ορθόδοξη σημασία της. Έτσι ο νους δεν διασκορπίζεται πλέον προς τα έξω ούτε διαχέεται δια των αισθητηρίων στον περιβάλλοντα κόσμο, αλλά επιστρέφει στον εαυτό του και δια του εαυτού του στον ίδιο το Θεό. Η διάνοια είναι η διόπτρα που απενίζει τα ουράνια, ο ανιχνευτής που ερευνά με το Άγιο Πνεύμα τον ουράνιο κόσμο και τα βάθη του Θεού. Τότε ο άνθρωπος γίνεται ναός του Αγίου Πνεύματος, έχοντας αδιάλειπτη μνήμη του Θεού. Ο Ουρανοβάμων Βασίλειος χαρακτηρίζει τη θεία αγάπη πόθο ψυχής δριμύ και αφόρητο και τη συνδέει με τη θέα του Θεού. Λέγει ο Άγιος:

«Ἄρρητοι παντελῶς καὶ ἀνεκδιήγητοι τοῦ θεοῦ κάλλους αἱ ἀστραπαί..., τοῦτο τὸ κάλλος ψυχῆ καὶ διανοίᾳ καταληπτὸν καὶ οὐχὶ σαρκίνας αἰσθήσεις. Τὶ οὖν κάλλους θεοῦ θαυμασιώτερον;».

Τα πιο γνωστά ἔργα του Μεγάλου Ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς καὶ σοφοῦ Ἑλληνα ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, στον ὁποῖο ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν το 1979 (για τα 1600 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία του) ἀπέτισε τον οφειλόμενο φόρο τιμῆς καὶ ἀναγνώρισης, εἶναι:

« Ἡ Ἐξαήμερος», «Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», «Ὅροι κατὰ πλάτος», «Ὅροι κατ' ἐπιτομήν», «Ἐπόμνημα εἰς τὸ Ψαλτήριον», «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», κ.α. Διασώθηκε ἐπίσης ἡ Θεία Λειτουργία που φέρει τὸ ὄνομά του καὶ ἡ ὁποία τελεῖται δέκα φορές κατὰ τὴ διάρκεια του ἔτους.

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσης δὲν φιλοσοφεῖ. Ἀφοῦ διδάχθηκε ρητορική καὶ τὴν θύραθεν ἐπιστημονική γνώση στὴν Ἀθήνα ἐπὶ 4 χρόνια καὶ δίδαξε ἐπιστήμες ἐπὶ δύο χρόνια καὶ ὁ ἴδιος στὴν Ἀθήνα, εγκαταλείπει τὴς θύραθεν ἐπιστήμες, περνᾷ καὶ αὐτὸς ἀπὸ αὐστηρὴ ἀσκήση στον Πόντο καὶ στὴν Ἀριανζό καὶ θέτει τὴ λαμπρὴ εὐγλωττία, που ἀπέκτησε κατὰ τὴ διάρκεια των σπουδῶν του στὴν υπηρεσία του Λόγου. Ἀπὸ τοὺς 5 θεολογικοῦς του λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἀπέκτησε καὶ τὴν ἐπωνυμία Θεολόγος, φαίνεται ὅτι θεολόγος εἶναι ἐκεῖνος που ἐφθάσε στὴ θεωρία του Θεοῦ. Προηγείται ἡ κάθαρση καὶ ἀκολουθεῖ ἡ θεωρία. Ὅσους δὲν ἀκολουθοῦν αὐτὴ τὴ μέθοδο ὁ Ἅγιος τοὺς ἀποκαλεῖ φλύαρους, που μιλοῦν για τὸ Θεὸ χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὸ Θεό. Ὁ Πλάτωνας ἔλεγε «Θεὸν νοῆσαι χαλεπὸν, φρᾶσαι δὲ ἀδύνατον» Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἀντιστρέφει τὰ πράγματα καὶ λέγει «τὸν Θεὸν φρᾶσαι μὲν ἀδύνατον, νοῆσαι δὲ ἀδυνατότερον». Εἶναι παντελῶς ἀδύνατον νὰ καταλάβει κάποιος με τὴ λογική του καὶ τὸ στοχασμὸ του τὸ Θεό. Με τοὺς 5 θεολογικοῦς του λόγους κωνιορτοποιεῖ τὴς ἀπόψεις των ἀρειανῶν καὶ των πνευματομάχων τῆς ἐποχῆς του, που προσπαθοῦσαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἐνότητα των προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος με στοχασμοὺς καὶ φαντασία.

Διετέλεσε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ συμμετείχε στὴ Β' Οικουμενικὴ Σύνοδο. Ἀπὸ τὰ πιο γνωστά ἔργα του εἶναι «Ὁ Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον», «Περὶ τῆς εἰς Πόντον φυγῆς», «Ὁμιλία εἰς τὰ Φῶτα», «Ὁμιλία εἰς τὴν Πεντηκοστήν», καὶ πάνω ἀπὸ διακόσιες ἐπιστολές καὶ ποιήματα. Στὰ τελευταία ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θαυμάσιο ποιητικὸ του ἄλγαντο διακρίνει κανεὶς καὶ γοητεύεται ἀπὸ τὴν εὐγένεια καὶ τὴ λεπτότητα του χαρακτήρος του καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος των θεολογικῶν του βιώματος.

Ὁ θεῖος ἔρωσ ἦταν ἡ κινήτριος δύναμη, τὴν ὁποῖαν καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔθεσε στὸ διαστημόπλοιο τῆς προσευχῆς για νὰ κάνει τὴν νοητὴ πορεία του πρὸς τὴν θεοπτεία. Ἀφοῦ σπούδασε καὶ αὐτὸς ρητορική καὶ φιλοσοφία κοντὰ στὸ σοφιστὴ Λιβάνιο καὶ τὸ φιλόσοφο Ἀνδραγάθιο, ἀποσύρθηκε στὴν ἐρημο για 6 χρόνια ὅπου ἐμβάθυνε στὴν ἀποκάλυψη των Θεῶν Γραφῶν. Ὁ Λιβάνιος τον προόριζε για διάδοχό του, «εἰ μὴ οἱ Χριστιανοὶ ἐσύλουν αὐτόν». Το 388 ἐπὶ Ἀρκαδίου ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Για ἑξὶ χρόνια κυβέρνησε τὴν Ἐκκλησία με τὴν ἰσχυρὴ του προσωπικότητα ἀγωνιζόμενος ἐνάντια στὴν ἐκκοσμικέυσή της. Παράλληλα εὐεργετοῦσε τὸν κόσμον, ἀνακούφιζε τὸν πόνο, δίδασκε, παιδαγωγούσε, κατηρίαζε τὰ κακῶς κείμενα συγκρουόμενος καὶ με τὰ ἀνάκτορα. Ἀπέθανε στὴν ἐξορία στα Κόμανα του Πόντου προφέροντας τὴ φράση: «Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν». Ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πολυγραφότερους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρες, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Χρυσορρήμων, μας παρέδωσε ἐρμηνευτικὰ σχόλια, προσευχές, ποιμαντικά, κοινωνικά, θεολογικά καὶ

ασκητικά έργα, τα πλείστα των οποίων διασώζονται μέχρι των ημερών μας. Πιο γνωστό από όλα είναι η Θεία Λειτουργία που φέρει το όνομά του.

Καρπός της τελείας αγάπης των Τριών Ιεραρχών προς τον Θεό υπήρξε η τελεία αγάπη τους προς τους ανθρώπους. Ο Επίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος λέγει για τον Άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο: «Διώκεται κάποιος πολίτης από τούς άρχοντες; Συνήγορος του πολίτη γίνεται ο θείος πατήρ. Υπάρχει έλλειψη τροφής; Ο συνήγορος γίνεται τροφέας. Είναι κάποιος ασθενής; Ο τροφέας γίνεται γιατρός. Πενθεί κάποιος; Ο συνήγορος γίνεται παρηγορητής. Είναι κάποιος ξένος; Ο Επίσκοπος θα φροντίσει γι αυτόν».

Αλλά και του Μεγάλου Βασιλείου η κοινωνική δράση είναι τεράστια. Όταν η Καισάρεια κινδυνεύει από μεγάλη πείνα, δημιουργεί ολόκληρο συγκρότημα από ιδρύματα για να βοηθήσει αυτούς που υποφέρουν. Η «Βασιλειάδα» είναι ένα σύνολο νοσοκομείων, πτωχοκομείων, γηροκομείων, ορφανοτροφείων κλπ που με εμπνευστή τον Μέγα Βασίλειο, που προσφέρει και ως γιατρός τις υπηρεσίες του, αποτελεί την πραγμάτωση της «καινής εντολής», με το συ του άλλου προσώπου.

Κλείνοντας τη σημερινή αναφορά μας, μέσα στα πλαίσια του «λειτουργικού χρόνου» στους «μελιρρύτους ποταμούς της σοφίας» ας τελειώσουμε με μια παραίνεση του Μεγάλου Βασιλείου:

«Προσευχόμενος όρα μη άλλα αντί άλλων αιτήσεις και παροργίσεις τόν Κύριον... αίτει την βασιλείαν του Θεού και πάντα τὰ πρὸς τήν χρείαν του σώματος αυτός σοι παρέξει... Προσευχῆς αγαπητέ, δύο εἰσὶ τρόποι, ὁ μὲν τῆς δοξολογίας μετὰ ταπεινοφροσύνης, δεύτερος δὲ ὁ τῆς αἰτήσεως ὑπερβεβηκώς. Προσευχόμενος δέ, μη εὐθέως ἐπὶ αἴτησιν ἔρχου, εἰ δὲ μήγε, διαβάλλεις σου τήν προαίρεσιν, ὡς ὑπὸ τῆς χρείας ἀναγκαζόμενος προσεύχη τῷ Θεῷ ... ἄρξαι ἀπὸ δοξολογίας του ποιήσαντος τὰ πάντα...».

Φανή Ρουμπάνη – Καλαντζοπούλου

Ομότ. Καθηγήτρια (Σχολής Χημικών Μηχανικών) Ε.Μ.Π.